

הגורמים לחורבן ירושלים והבית הראשון (חלק ב)

ונתתים לזעוה לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן
חזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלם

(ירמיהו ט"ו, ד).

הכתוב בדברי הימים מספר על תשובתו של מנשה:

וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו. ויבא ה'
עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את
מנשה בחיים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בגולה.
ויקצור לו חלה את פגי ה' א-להיו ויכנע מאד מלפני
א-להי אבתיו. ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנונו
וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא
הא-להים... ויסר את אלהי הנזכר ואת הסמל מבית ה'
וכל המזבחות אשר בנה בהר בית ה' ובירושלם וישלך
חוצה לעיר. ויבן את מזבח ה' ויזבח עליו זבחי שלמים
ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את ה' א-להי ישראל
(דה"ב ל"ג, טז-יז).

הכתוב אינו מפרט עד כמה הייתה תשובתו של מנשה עמוקה
ויסודית ועד כמה אכן תיקנה את כל חטאיו אשר חטא ואשר
החטיא את ישראל. סביר להניח כי שנים של שלטון חוטא
השפיעו על העם השפעה גדולה מאוד. דומה שתשובה לדבר
בנבואת חולדה לאחר מציאת ספר התורה בימי יאשיהו, ממנה
משתמע כי תשובת מנשה לא הצליחה למחוק את חטאיו
והשפעותיהם, וכי נבואת החורבן שנאמרה בימיו נותרה
בתוקפה למרות תשובתו ולמרות צדקת יאשיהו:¹

כה אמר ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל ישביו
את כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה. תחת אשר
עזבני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל
מעשה ידיהם ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה.
ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרש את ה' זה תאמרו
אליו כה אמר ה' א-להי ישראל הדברים אשר שמעת.
וען רך לבבך ותכנע מפני ה' בשמעך אשר דברתי על
המקום הזה ועל ישביו להיות לשמה ולקללה ותקרע
את בגדיך ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי נאם ה'. לכן
הנני אספך על אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום ולא
תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום
הזה (מל"ב כ"ב, טז-כ).

כפי שמעיד הכתוב, אצל מנשה נוספים על חוסר הצדק של ימי
חזקיהו גם עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים.

בשיעור הקודם בחנו את הסיבות לחורבן מימי שלמה ועד ימי
חזקיהו. בחלק ב ברצוננו להשלים סקירה זו ולדון בגורמים
לחורבן מימי מנשה ועד סוף ימי הבית. אף שלא עסקנו עד כה
כלל בתקופה זו, לא נוכל לדון כאן בכל ההיבטים של ימי
מלכיה, ונתמקד רק בתופעות במלכותם שהביאו לחורבן.

א. מנשה

בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש
שנה מלך בירושלם ושם אמו חפצי בה. ויעש הרע
בעיני ה' כתועבת הגוים אשר הוריש ה' מפני בני
ישראל. וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו
ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה כאשר עשה אחאב
מלך ישראל וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם.
ובנה מזבחת בבית ה' אשר אמר ה' בירושלם אשים
את שמי. ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות
בית ה'. והעביר את בנו באש ועוגן ונחש ועשה אוב
וידענים הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיס. וישם
את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד
ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל
שבטי ישראל אשים את שמי לעולם. ולא אסיף להניד
רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם רק אם
ישמרו לעשות ככל אשר צויתים ולכל התורה אשר
צוה אתם עבדי משה. ולא שמעו ויתעם מנשה לעשות
את הרע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל.

וידבר ה' ביד עבדיו הנביאים לאמור. וען אשר עשה
מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו
האמרי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו. לכן
כה אמר ה' א-להי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם
ויהודה אשר כל שמעה תצלנה שתי אזניו. ונטיתי על
ירושלם את קו שמרון ואת משקלת בית אחאב ומחיתי
את ירושלם כאשר ימחה את הצלחת מכה והפך על
פניה. ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם
והיו לבז ולמשסה לכל איביהם. וען אשר עשו את הרע
בעיני ויהיו מכעסים אתי מן היום אשר יצאו אבותם
ממצרים ועד היום הזה.

וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את
ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה
לעשות הרע בעיני ה'.

ויתר דברי מנשה וכל אשר עשה ויחטאתו אשר חטא
הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה.
וישכב מנשה עם אבתיו ויקבר בגן ביתו בגן עזא וימלך
אמון בנו תחתיו (מל"ב כ"א, א-ח).

מנשה בן חזקיהו הוא, אם כן, המלך הראשון שנאמר עליו כי
בגללו בא החורבן. הביטוי "אשר כל שמעה תצלנה שתי אזניו"
מופיע כבר בזיקה לחורבן שילה (שמ"א ג, יא), והמונחים קו
שומרון ומשקולת בית אחאב מתייחסים לחורבן שומרון;
דימוי הפורענות לשני חורבנות שכבר התחוללו הופך אותה
לממשית ומציאותית. אף ירמיהו תולה את החורבן במנשה:

1 גם ביחס לימי חזקיהו יש מקום לתהות עד כמה הצליחו השינויים שחולל
להשתרש בעם לאחר חטאות אחז. השאלה מתחזקת לאור העובדה
שבימי מנשה יש חזרה במובנים רבים לחטאות אחז (עבודה זרה, עבודת
המולך ועוד).

חוסר צדק

אף בימי יהויקים מפורש בנביא חלקו המרכזי של מנשה בחורבן:

בְּנֵי עֲשָׂרִים וְחֲמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמִלְכוֹ... וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' כְּכָל אֲשֶׁר עָשָׂו אֲבֹתָיו... אֲךָ עַל פִּי ה' הִיטָה בִּיהוֹדָה לְהַסִּיר מֵעַל פְּנֵיו בְּחִטָּאת מְנֹשָׁה כְּכָל אֲשֶׁר עָשָׂה. וְגַם דָּם הִנְקִי אֲשֶׁר שָׁפַךְ וַיְמַלֵּא אֶת יְרוּשָׁלַם דָּם נְקִי וְלֹא אָבָה ה' לְסַלַח (מל"ב כ"ג, לו - כ"ד, ד).

חז"ל עומדים בכמה וכמה מקומות על היקפה הרחב, חומרתי ועצמתי של העבודה הזרה בימי מנשה:

מנשה... לא הניח עבודה זרה בעולם שלא הזכירה

(ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב).

רב אשי אוקי אשלשה מלכים. אמר: למחר נפתח בחברין. אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה. אמר: חברך וחברי דאבוך קרית לן? מהיכא בעית למישרא המוציא? אמר ליה: לא ידענא. אמר ליה: מהיכא דבעית למישרא המוציא לא גמירת, וחברך קרית לן? אמר ליה: אגמריה לי, ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא. אמר ליה: מהיכא דקרים בישראל. אמר ליה: מאחר דחכימתו כולי האי, מאי טעמא קא פלחיתו לעבודה זרה? אמר ליה: אי הות התם הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי. למחר אמר להו לרבנן: נפתח ברבוותא.

[תרגום: רב אשי עמד בלימודו בבית המדרש בשלושת המלכים שאין להם חלק לעולם הבא (ירבעם, אחאב ומנשה). אמר להם לחכמים: מחר נדרוש בחברנו מנשה. נראה לו מנשה בחלומי, אמר לו: חברך וחבר אביך קראת לי?! מאיזה מקום בפת בוצעים להמוציא? אמר לו: איני יודע. אמר לו: מאיזה מקום בוצעים להמוציא לא למדת, וחברך אתה קורא לי?! אמר לו: למד אותי, ולמחר אדרוש זאת בשמך בשיעור. אמר לו: ממקום שנקרמין פניה של פת. אמר לו: מאחר שחכמים הייתם כל כך, למה עבדתם עבודה זרה? אמר לו: לו היית שם, היית מגביה שפת חלוקך מבין רגליך כדי שתהא קל לרוץ והיית רץ לשם, מפני יצר עבודה זרה שהיה שולט. למחר אמר להם רב אשי לחכמים: נפתח ברבוותינו] (סנהדרין קב ע"ב).

מדרשים אחרים מטעימים כי במעשיו ביקש מנשה – ואף הצליח – להפסיק את השראת השכינה במקדש:

מנשה קדר את האזכרות והרס את המזבח (שם קג ע"ב).

אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה (זבחים סא ע"ב).

כיון שהעמיד מנשה את הצלם בהיכל נסתלקה השכינה. (ילקוט המכירי תהילים קט"ו, כב).

מימי מנשה ואילך קיים, אם כן, מבנה של מקדש, אך השכינה אינה שורה בו. וכפי שדרשו בירושלמי:

אמר רבי אחא בר יצחק: בשעה שבנה שלמה את בית המקדש צר כל מיני אילנות לתוכו, ובשעה שהיו אילו שבחוץ עושין פירות היו אילו שבפנים עושין פירות,

חוסר הצדק שפגשנו בימי חזקיהו אצל ראשי העם מתפשט בימי מנשה לעם כולו, כפי שעולה מאחת מנבואות ירמיהו שנאמרה, ככל הנראה, על ימי מנשה:²

שׁוֹטְטוּ בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם וַרְאוּ נָא וּדְעוּ וּבְקִשׁוּ בְּרַחוּבוֹתֶיהָ אִם תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מִבְּקֵשׁ אֲמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ. וְאִם חֵי ה' יֵאמְרוּ לִכֵּן לְשַׁקֵּר יִשְׁבְּעוּ...

כִּי נִמְצְאוּ בְעַמִּי רָשָׁעִים יִשׁוּר כְּשֶׁף יְקוֹשִׁים הִצִּיבוּ מִשְׁחִית אֲנָשִׁים יִלְכְּדוּ. כְּכָלוֹב מְלֵא עוֹף כֵּן בְּתִיָּהֶם מְלֵאִים מִרְמָה עַל כֵּן גִּדְלוּ וַיַּעֲשִׂירוּ. שְׁמִנּוּ עֲשֵׂתוֹ גַם עָבְרוּ דְבָרֵי רַע דִּין לֹא דָנוּ דִּין יְתוֹם וַיִּצְלִחוּ וּמִשְׁפָּט אָבִיוֹנִים לֹא שִׁפְטוּ...

כִּי כֹה אָמַר ה' צַב־אוֹת פָּתוּ עֵצָה וְשִׁפְכוּ עַל יְרוּשָׁלַם סִלְלָה הִיא הָעִיר הַפְּקֹד כְּלָה עֹשֶׂק בְּקִרְבָּהּ. כְּהַקִּיר בֵּיר מִיָּמֶיהָ כֵּן הִקְרָה רַעְתָּה חֲמָס וְשׂוֹד יִשְׁמַע בָּהּ עַל פְּנֵי תַמִּיד חֲלֵי וּמָכָה...

כִּי מִקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלָם כָּלוּ בּוֹצֵעַ בְּצַע וּמִנְבִּיא וְעַד כֹּהֵן כָּלוּ עֹשֶׂה שֶׁקֶר (ירמיהו ה', א-ב, כו-כח; ו', ו-ז, יג).

עבודה זרה וסילוק שכינה

כבר ראינו לעיל את תיאור העבודה הזרה הרבה והמגוונת של מנשה בספר מלכים (וראה מקבילות בדה"ב ל"ג, ג ואילך):

וַיֵּשֶׁב וַיִּבֶן אֶת הַבָּמוֹת אֲשֶׁר אִבַּד חִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיִּקַּם מִזְבַּחַת לְבַעַל וַיַּעַשׂ אֲשֶׁרָה... וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְכָל צִבָּא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם.... וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת לְכָל צִבָּא הַשָּׁמַיִם בְּשֵׁתֵי חֲצֵרוֹת בֵּית ה'. וְהֶעֱבִיר אֶת בָּנוּ בְּאֵשׁ וְעוֹנָן וְנִחַשׁ וַעֲשָׂה אוֹב וַיְדַעְנִים הַרְבֵּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' לְהַכְעִיס.

הכתוב גם רומז כי בגלל מעשיו פסקה הבחירה בעיר ובמקדש:

וַיִּשֶׁם אֶת פֶּסֶל הָאֲשֶׁרָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֲשֶׁר אָמַר ה' אֶל דָּוִד וְאֶל שְׁלֹמֹה בְּנוֹ בְּבֵית הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי מִכָּל שְׁבֹטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשִׁים אֶת שְׁמִי לְעוֹלָם.

וכך מעיד הכתוב במפורש בימי יאשיהו, כי למרות תשובתו המופלאה לא שב ה' מחרון אפו וממאיסת ירושלים והמקדש בימי מנשה:

אֲךָ לֹא שָׁב ה' מִחֲרוֹן אָפוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר חָרָה אָפוֹ בִּיהוֹדָה עַל כָּל הַכְּעִיסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוּ מְנֹשָׁה. וַיֵּאמֶר ה' גַּם אֶת יְהוֹדָה אֲסִיר מֵעַל פְּנֵי כַּאֲשֶׁר הִסְרֹתִי אֶת יִשְׂרָאֵל וּמֵאֲסִיתִי אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי אֶת יְרוּשָׁלַם וְאֶת הַבַּיִת אֲשֶׁר אֲמַרְתִּי יְהִי שְׁמִי שָׁם (מל"ב כ"ג, כו-כז).

2 אף שאין לפרק כותרת המשייכת אותו לתקופה מסוימת, מקובל לומר שהוא מתייחס לימי מנשה: מצד אחד, הוא ממוקם בראשית הספר, בעוד שהנבואות הראשונות המיוחסות בפירוש לימי יהויקים באות רק בהמשך הספר; מצד שני, תוכן הפרק אינו מתאים לימי יאשיהו. כיוון שמירמיהו ל"ו, ב משמע שנבואת ירמיהו החלה רק בימי יאשיהו, הדגשנו כי הנבואה נאמרה על ימי מנשה, דהיינו: אנו מניחים שהיא נאמרה בראשית ימי יאשיהו והתייחסה למציאות ששררה בארץ בעקבות חטאי מנשה.

וַיִּשְׁלַחֵם בַּיהוָה לְהַאֲבִידוֹ כְּדַבַּר ה' אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים. אֵךְ עַל פִּי ה' הִיִּתְהָ בַּיהוָה לְהַסִּיר מֵעַל פְּנֵי בַחֲטָאֵת מִנְּשָׂה כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה. וְגַם דָּם הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפַךְ וַיִּמְלֵא אֶת יְרוּשָׁלַם דָּם נָקִי וְלֹא אָבָה ה' לְסַלַח. וַיִּתֵּר דְּבָרֵי יְהוֹיָקִים וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֵלֵא הֵם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה. וַיִּשְׁכַּב יְהוֹיָקִים עִם אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִין בְּנֹו תַחְתָּיו. וְלֹא הִסִּיף עוֹד מֶלֶךְ מִצָּרִים לְצִאֵת מֵאֶרְצוֹ כִּי לָקַח מֶלֶךְ בְּבַל מִנְּחַל מִצָּרִים עַד נִהַר פְּרַת כָּל־אֲשֶׁר הִיִּתְהָ לְמֶלֶךְ מִצָּרִים (מל"ב כ"ג, לו - כ"ד, ז).

בְּן עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֶל-לֵהוּי. עָלְיוֹ עָלָה נְבוּכַדְנֶאֶצַּר מֶלֶךְ בְּבַל וַיֹּאסְרֵהוּ בַּנְּחֻשְׁתִּים לְהַלְכֵיכוּ בְּבָלָה. וּמַכְלֵי בֵית ה' הֵבִיא נְבוּכַדְנֶאֶצַּר לְבָבֶל וַיִּתְּנֵם בְּהִיכְלוֹ בְּבָבֶל. וַיִּתֵּר דְּבָרֵי יְהוֹיָקִים וְתַעֲבָתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְהַנְּמָצָא עָלְיוֹ הַנֵּם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִין בְּנֹו תַחְתָּיו (דה"ב ל"ו, ח-ה).

למרות קיצור זה, מייחסים הנביאים וחז"ל חשיבות רבה לימי יהויקים ורואים בהם אבן דרך משמעותית לקראת החורבן.

אף שאיננו עוסקים בפרטי תקופותיהם של המלכים הנידונים, עלינו לציין כאן את השנה הרביעית למלוכות יהויקים, שהייתה שנת מפנה הן מבחינת האירועים החיצוניים הן מבחינת יחסו של הקב"ה לעם ישראל. מנבואת ירמיהו בפרק כ"ה אנו למדים כי בשנה זו מלך נבוכדנאצר על בבל, אירוע המסמן, כדברי אותה נבואה, את תחילת ההגמוניה של בבל באזור כולו ואת החורבן הקרב ובא, וכתיאורו התמציתי של בעל סדר עולם רבה (פרק כד): "בשנת ארבע ליהויקים נתחתם גזר דינן של ישראל לגלות ועל ירושלם לשתנות את כוס יין החמה".

החטאים שראינו אצל אחז ומנשה – עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים ושחיתות מוסרית בין אדם לחברו – מתוארים כולם בנבואת ירמיהו בשער המקדש בפרק ז', המתוארכת לימי יהויקים על סמך ההקבלה לפרק כ"ו,³ והיא מן הנבואות העיקריות⁴ על חטאי אותו דור ועל החורבן שיבוא בעטיים:

הַדָּבָר אֲשֶׁר הִיָּה אֵל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת ה' לֵאמֹר. עָמַד בְּשַׁעַר בֵּית ה' וְקִרְאתָ שָׁם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְאָמַרְתָּ שְׁמַעוּ דְבַר ה' כָּל־יְהוּדָה הַבָּאִים בְּשַׁעְרֵי הָאֵלָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהּ. כֹּה אָמַר ה' צַב-אוֹת אֶל-לֵהי יִשְׂרָאֵל הִיטִיבוּ דְרָכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וְאֲשַׁכְּנָה אֶתְכֶם בְּמָקוֹם הַזֶּה. אֵל תִּבְטְחוּ לָכֶם אֵל דְּבָרֵי הַשָּׁקֶר לֵאמֹר הֵיכַל ה' הֵיכַל ה' הֵמָּה.

כִּי אִם הִיטִיב תִּיטִיבוּ אֶת דְּרָכֵיכֶם וְאֵת מַעַלְלֵיכֶם אִם עָשׂוּ תַעֲשׂוּ מִשְׁפָּט בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ. גַּר יִתּוֹם וְאֶלְמָנָה לֹא תַעֲשִׂקוּ וְדָם נָקִי אֵל תִּשְׁפְּכוּ בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאַחֲרָי

הדא היא דכתיב 'פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן' וגומ' (ישעיהו ל"ה, ב). אימתי יבשו? אמר רבי יצחק חננא בר יצחק: בשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל יבשו דכתיב 'ופרח לבנון אומלל' (נחום א', ד) (ירושלמי יומא פ"ד ה"ד).

כלומר: מבנה המקדש עוד קיים, אך חיוניותו יבשה ובטלה.

על רקע זה מובנות היטב החלטת יאשיהו לגנוז את הארון (תוספתא סוטה פ"ג ה"א; בבלי יומא נב ע"ב) והקביעה הנבואית כי בגלל חטאות מנשה נחרב הבית: הארון הוא מקום השראת שכינה במקדש, ואין לו מקום בבית שהשכינה אינה שורה בו; ובית שכזה גם אין לו זכות קיום, והוא נידון לחורבן.

שפיכות דמים

כבר ראינו לעיל את הפסוקים במלכים:

וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מִנְּשָׂה הַרְבֵּה מְאֹד עַד אֲשֶׁר מָלֵא אֶת יְרוּשָׁלַם פֶּה לְפֶה (מל"ב כ"א, טז).

וְגַם דָּם הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפַךְ וַיִּמְלֵא אֶת יְרוּשָׁלַם דָּם נָקִי וְלֹא אָבָה ה' לְסַלַח (שם כ"ד, ד).

וכמובן, גם העברת הבנים באש (שם כ"א, ו) היא מעשה רצח, על פי פשט הכתובים והבנת הרמב"ן (על ויקרא י"ח, כא).

על פי מסורת חז"ל (יבמות מט ע"ב; סנהדרין קג ע"ב), מנשה הרג את ישעיהו הנביא, וגם בכך יש סוג של סילוק שכינה.

גילוי עריות

בכתובים אין התייחסות מפורשת לכך, אך חז"ל – בהתאם לשיטתם כי בית ראשון חרב על עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים – כללו את מנשה בתוך רצף של עברות גילוי עריות שעשו המלכים הרשעים של סוף ימי הבית: "אחז התייר את הערוה, מנשה בא על אחותו, אמון בא על אמו" (סנהדרין קג ע"ב). וגם בחזון ברוך נאמר "ונשים בעולות טמא בחזקה" (מהדורת כהנא, עמ' שצו-שצז).

ב. יהויקים

לאחר 55 שנות הדמים של מנשה מלך בנו הרשע אמון למשך שנתיים, עד שנרצח בידי עבדיו. עם הארץ המליך במקומו את יאשיהו, הצדיק שבמלכי יהודה, אך כבר הזכרנו את הקביעה הנבואית כי למרות תשובתו הגדולה נותרה בתוקפה גזרת החורבן בשל חטאי מנשה. בשנה ה-31 למלכותו נהרג יאשיהו בקרב עם פרעה נְכָה, ועם הארץ המליך במקומו את יהואחז, בנו הרשע. ואולם, כעבור שלושה חודשים אסר פרעה נכה את יהואחז והמליך במקומו את אחיו אליקים, שאת שמו הסב מלך מצרים ליהויקים. ספרי מלכים ודברי הימים מתארים בקיצור את 11 שנות מלכותו של מלך רשע זה:

בְּן עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֲבֹתָיו. בְּיָמָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאֶצַּר מֶלֶךְ בְּבַל וַיִּהְיֶה לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד שְׁלֹשׁ שָׁנִים וַיִּשָּׁב וַיִּמְרָד בוֹ. וַיִּשְׁלַח ה' בוֹ אֶת גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת גְּדוּדֵי אֲרָם וְאֶת גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֶת גְּדוּדֵי בְנֵי עַמּוֹן

3 השווה נבואה זו לדברי ירמיהו בפרק כ"ו, המובא להלן. נראה שעיקר הנבואה הוא בפרק ז', והדברים בפרק כ"ו אינם אלא תקציר, שכן עניינו של פרק כ"ו אינו הנבואה עצמה כי אם מה שאירע בעקבותיה: הניסיון לרצוח את ירמיהו והצלתו.
4 ירמיהו היה הנביא הבולט ביהודה בימי יהויקים וצדקיהו, והסיפורים המלווים את נבואותיו על התמודדותו עם המלך, השרים, אנשי החצר, נביאי השקר והכהנים הרשעים המחניפים לרשעי הדור מלמדים אף הם לא מעט על המצב הרוחני ביהודה בסוף ימי הבית הראשון.

והיתה נבלת העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחירד. והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול פלה כי לחרבה תהיה הארץ (ירמיהו ז).

לנבואה זו, המתארת בבירור גילוי עריות, שפירות דמים, עבודה זרה ושחיתות מוסרית, מצטרפות עדויות אחרות בנביאים ובדברי חז"ל לחטאים אלו.

הנבואה העיקרית על חוסר הצדק בימי יהויקים היא נבואת ירמיהו בפרק כ"ב, שבה מנגיד הנביא את שחיתותו של יהויקים לצדקתו של יאשיהו אביו:

פה אמר ה' רד בית מלך יהודה ודברת שם את הדבר הזה. ואמרתי שמע דבר ה' מלך יהודה הישב על כסא דוד אתה ועבדיך ועמך הבאים בשערים האלה. פה אמר ה' עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה. כי אם עשו תעשו את הדבר הזה ובאו בשערי הבית הזה מלכים ישיבים לדוד על כסאו רכבים ברכב ובסוסים הוא ועבדיו ועמו. ואם לא תשמעו את הדברים האלה בי נשבעתי נאם ה' כי לחרבה יהיה הבית הזה...

הוא בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו. האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלוניו וספון בארז ומשוח בששור. התמלך כי אתה מתחרה בארז אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו. דן דין עני ואביון אז טוב הלוא היא הדעת אתי נאם ה'. כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוח ועל העשק ועל המרוצה לעשות. לכן פה אמר ה' אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות לא יספדו לו הוי אדון והוי הדה. קבורת חמור יקבר סחוב והשלף מהלאה לשערי ירושלים

(ירמיהו כ"ב, א-ה, יג-ט).

על העבודה הזרה ועבודת המולך בסוף ימי בית ראשון אין צורך להרחיב: נבואות התקופה מלאות תוכחות על חטאים אלו.

באשר לחטא גילוי עריות נציין את דברי המדרש על יהויקים:

'ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה' (מל"ב כ"ד, ה)... רבי יוחנן אמר: על ידי שבא על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו, דאמר רבי יוחנן: כללו של דבר, בפתח שיצא בו נכנס. רבי יהושע בן לוי אמר... שהיה הורג את בעליהם ומענה את נשיהם ומכניס ממונם לטמיון, הדא הוא דכתיב 'וידע אלמנותיו' (יחזקאל י"ט, ז)

(ויקרא רבה טו ז).

בדומה לשפיות הדמים בימי מנשה, הצטיינו גם ימי יהויקים בהתנכלות מיוחדת לנביאים. ירמיהו עצמו כמעט שנרצח בשל נבואתו הקשה בשער המקדש (שהיא כנראה נבואת פרק ז' עצמה, ראה הערה 3), סיפור שאגבו מתאר הכתוב את דבר רציחתו של נביא אחר בידי יהויקים, כמסופר בפרק כ"ו:

אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם. ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם.

הנה אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל. הגנב רצח ונאף והשבוע לשקר וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם. ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה. המערת פריצים הנה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם ה'.

כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל. ועתה יען עשיתכם את כל המעשים האלה נאם ה' ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם. ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו אשר אתם בטחים בו ולמקום אשר נתתי לכם ולאבותיכם כאשר עשיתי לשל. והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את כל אחיכם את כל זרע אפרים.

ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך. האינד ראה מה המה עשים בערי יהודה ובחצות ירושלים. הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסד נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני. האתי הם מכעסים נאם ה' הלוא אתם למען בשת פניהם.

לכן פה אמר א-דני א-להים הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה.

פה אמר ה' צב-אות א-להי ישראל עלותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר. כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם.

ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים. למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלח. ולוא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את ערפם הרעו מאבותם. ודברת אליהם את כל הדברים האלה ולא ישמעו אליך וקראת אליהם ולא יענוכה. ואמרתי אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול ה' א-להיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפייהם.

גזי נזרף והשליכי ושאוי על שפים קינה כי מאס ה' ויטש את דור עברתו. כי עשו בני יהודה הרע בעיני נאם ה' שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו. ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשוף את בנייהם ואת בנותיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי.

לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרנה וקברו בתפת מאין מקום.

וְהָיָה בְשָׁנָה הַרְבִּיעֵת לַיהוּדִים בְּן יִאשְׁיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדְּבָר הַזֶּה מֵאֵת ה' לֵאמֹר. קַח לְךָ מִגִּלְתַּת סֵפֶר וּכְתַבְתָּ אֵלָיָה אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל יְהוּדָה וְעַל כָּל הַגּוֹיִם מִיּוֹם דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ מִיָּמֵי יִאשְׁיָהוּ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה... וַיִּקְרָא יְרֵמְיָהוּ אֶת בְּרוּךְ בֶּן נְרִיָּה וַיְכַתֵּב בְּרוּךְ מִפִּי יְרֵמְיָהוּ אֶת כָּל דְּבָרֵי ה'... וַיְצַוָּה יְרֵמְיָהוּ אֶת בְּרוּךְ לֵאמֹר אֲנִי עֹצֹר לֹא אוֹכֵל לְבֹאֵת בֵּית ה'. וּבָאתְךָ אִתָּהּ וְקִרְאתְךָ בְּמִגְלָה אֲשֶׁר כְּתַבְתָּ מִפִּי אֶת דְּבָרֵי ה' בְּאָזְנֵי הָעָם בֵּית ה' בְּיוֹם צוּם וְגַם בְּאָזְנֵי כָל יְהוּדָה הַבָּאִים מִעֲרֵיָהֶם תִּקְרָאֵם. אוֹלֵי תִפְלֵ תִחַנְתֶּם לִפְנֵי ה' וַיִּשְׁבּוּ אִישׁ מִדְרָכּוֹ הַרְעָה כִּי גָדוֹל הָאֵף וְהַחֲמָה אֲשֶׁר דִּבַּר ה' אֶל הָעָם הַזֶּה...

וְהָיָה בְשָׁנָה הַחֲמִשִּׁית לַיהוּדִים בְּן יִאשְׁיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בַּחֲדָשׁ הַתְּשִׁיעִי קָרְאוּ צוּם לִפְנֵי ה'... וַיִּקְרָא בְרוּךְ בְּסִפְרָא אֶת דְּבָרֵי יְרֵמְיָהוּ בֵּית ה' בְּלִשְׁפַת גְּמְרִיהוּ בֶן שָׁפָן הַסֹּפֵר בְּחֻצֵר הָעֵלְיוֹן פָּתַח שַׁעַר בֵּית ה' הַחֲדָשׁ בְּאָזְנֵי כָל הָעָם. וַיִּשְׁמַע מְכִיָּהוּ בֶן גְּמְרִיהוּ בֶן שָׁפָן אֶת כָּל דְּבָרֵי ה' מֵעַל הַסֹּפֵר. וַיֵּרַד בֵּית הַמֶּלֶךְ עַל לִשְׁפַת הַסֹּפֵר וְהִנֵּה שָׁם כָּל הַשָּׂרִים יוֹשְׁבִים... וַיִּגַּד לָהֶם מְכִיָּהוּ אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע... וַיִּשְׁלַחוּ כָל הַשָּׂרִים אֶל בְּרוּךְ אֶת יְהוּדִי בֶן נַתַּנְיָהוּ בֶן שְׁלֹמֹיָהוּ בֶן כּוֹשִׁי לֵאמֹר הַמְּגִלָּה אֲשֶׁר קִרְאתְךָ בָּהּ בְּאָזְנֵי הָעָם קִחְנָה בְיָדְךָ וְלֹךְ וַיִּקַּח בְּרוּךְ בֶּן נְרִיָּהוּ אֶת הַמְּגִלָּה בְיָדוֹ וַיָּבֵא אֵלֵיהֶם. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו שֶׁב נָא וְקִרְאָנָה בְּאָזְנֵינוּ וַיִּקְרָא בְרוּךְ בְּאָזְנֵיהֶם. וַיְהִי כִשְׁמֵעַם אֶת כָּל הַדְּבָרִים פָּחַדוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ אֶל בְּרוּךְ הַגִּיד נִגִיד לְמֶלֶךְ אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה...

וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים אֶל בְּרוּךְ לָךְ הַסֹּתֵר אִתָּהּ וַיְרַמְיָהוּ וַאֲשִׁי אֵל יָדַע אִיפֹה אֲתָם. וַיָּבֵאוּ אֶל הַמֶּלֶךְ חֲצֵרָה וְאֶת הַמְּגִלָּה הַפְּקֻדוֹ בְּלִשְׁפַת אֱלִישִׁמַע הַסֹּפֵר וַיִּגִּידוּ בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הַדְּבָרִים. וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת יְהוּדִי לִקְחַת אֶת הַמְּגִלָּה וַיִּקְחָהּ מִלִּשְׁפַת אֱלִישִׁמַע הַסֹּפֵר וַיִּקְרָאָהּ יְהוּדִי בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ וּבְאָזְנֵי כָל הַשָּׂרִים הַעֲמִידִים מֵעַל הַמֶּלֶךְ. וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בֵּית הַחֲרָף בַּחֲדָשׁ הַתְּשִׁיעִי וְאֶת הָאֵחַ לִפְנֵי מִבְּעֵרֶת. וַיְהִי כִקְרוֹא יְהוּדִי שֶׁלֶשׁ דְּלֹתוֹת וְאַרְבָּעָה יְקָרְעָה בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהִשְׁלַךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֵל הָאֵחַ עַד תָּם כָּל הַמְּגִלָּה עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאֵחַ. וְלֹא פָחַדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בְּגָדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל עַבְדָּיו הַשְּׂמֵעִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וְגַם אֶלְנָתָן וְדַלְיָהוּ וְגְמַרְיָהוּ הַפְּגָעוּ בְּמֶלֶךְ לְבַלְתֵּי שְׂרָף אֶת הַמְּגִלָּה וְלֹא שָׁמַע אֵלֵיהֶם. וַיְצַוָּה הַמֶּלֶךְ אֶת יְרַחְמֵאל בֶּן הַמֶּלֶךְ וְאֶת שְׂרָיָהוּ בֶן עֲזַרְיָאֵל וְאֶת שְׁלֹמֹיָהוּ בֶן עַבְדָּאֵל לִקְחַת אֶת בְּרוּךְ הַסֹּפֵר וְאֶת יְרַמְיָהוּ הַנְּבִיא וַיִּסְתַּרְם ה'.

מִכָּל מַה שֶׁרָאִינוּ עַד כֹּה אֲנִי לְמִדִּים עַל הַקְּבֵלָה גְדוּלָה בֵּין חֲטָאוֹת יְהוּדִים וְעִמּוֹ לְבִין חֲטָאוֹת מְנַשָּׁה: הַעֲבוּדָה הַזֶּרָה הַרְבָּה וְהַמְּגוּוֹנָת וְעֲבוּדַת הַמּוֹלֵךְ; הַנִּיאוּף וְגִילּוּי הַעֲרִיּוֹת; שִׁפְךַ דַּם נִקְיִים וְעוֹלוֹת מוֹסֵרִיּוֹת אִיוֹמוֹת; וּמֵאִיסַת דְּבַר ה' וְהַקְּשֵׁר עִמּוֹ, עַד כִּדֵי רִצּוֹן נְבִיאֵי וְשִׁרְפַת דְּבָרֵיהֶם בְּאֵשׁ. נוֹכַח אֲפּוֹא לִסְכֵם כִּי יְמֵי יְהוּדִים הָיוּ הַמִּשְׁךְ טַבְעִי לִימֵי מְנַשָּׁה.

וְאוֹלָם, מְנַבּוֹאֵת הַתּוֹכַחָה הַגְּדוּלָה בִּירְמִיָּהוּ ז' עוֹלָה גַם הַבְּדֵל מִשְׁמַעוֹתֵי בֵּין יְמֵי שְׁנֵי הַמְּלָכִים. בִּימֵי מְנַשָּׁה מִתְקַבֵּל הַרוֹשֵׁם שֶׁהַעֲבוּדָה הַזֶּרָה תּוֹפְסַת אֶת מְקוֹמָהּ שֶׁל עֲבוּדַת ה'. בִּימֵי

בְּרֵאשִׁית מִמְּלֻכּוֹת יְהוּדִים בְּן יִאשְׁיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדְּבָר הַזֶּה מֵאֵת ה' לֵאמֹר. כֹּה אָמַר ה' עֲמֹד בְּחֻצֵר בֵּית ה' וְדַבַּרְתָּ עַל כָּל עַרְי יְהוּדָה הַבָּאִים לְהִשְׁתַּחֲוֹת בֵּית ה' אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְדַבֵּר אֵלֵיהֶם אֶל תִּגְרַע דְּבַר. אוֹלֵי יִשְׁמְעוּ וַיִּשְׁבּוּ אִישׁ מִדְרָכּוֹ הַרְעָה וְנַחֲמַתִּי אֶל הַרְעָה אֲשֶׁר אֲנִי חָשִׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם מִפְּנֵי רַע מַעֲלָלֵיהֶם. וְאִמְרַתְךָ אֵלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לִלְכַת בְּתוֹרַתִּי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם. לִשְׁמַע עַל דְּבָרֵי עַבְדֵי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁלַח אֵלֵיכֶם וְהַשְׁכֵּם וְשִׁלַּח וְלֹא שְׁמַעְתֶּם. וְנָתַתִּי אֶת הַבֵּית הַזֶּה כְּשֵׁלָה וְאֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶתֵּן לְקַלְלָה לְכָל גּוֹי הָאָרֶץ.

וַיִּשְׁמְעוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים וְכָל הָעָם אֶת יְרֵמְיָהוּ מִדְּבַר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּבֵית ה'. וַיְהִי כְכֹלּוֹת יְרֵמְיָהוּ לְדַבֵּר אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְדַבֵּר אֶל כָּל הָעָם וַיִּתְפַּשְׂאוּ אֹתוֹ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים וְכָל הָעָם לֵאמֹר מוֹת תָּמוּת. מִדּוּעַ נִבִּיתָ בְּשֵׁם ה' לֵאמֹר כְּשֵׁלוֹ יְהִי הַבֵּית הַזֶּה וְהָעִיר הַזֹּאת תִּחָרַב מֵאִין יוֹשֵׁב וַיִּקְהַל כָּל הָעָם אֶל יְרֵמְיָהוּ בְּבֵית ה'. וַיִּשְׁמְעוּ שְׂרֵי יְהוּדָה אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיַּעֲלוּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ בֵּית ה' וַיִּשְׁבּוּ בְּפִתַח שַׁעַר ה' הַחֲדָשׁ.

וַיֹּאמְרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים אֶל הַשָּׂרִים וְאֶל כָּל הָעָם לֵאמֹר מִשְׁפַּט מוֹת לְאִישׁ הַזֶּה כִּי נָבֵא אֶל הָעִיר הַזֹּאת כְּאֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם בְּאָזְנֵיכֶם. וַיֹּאמְרוּ יְרֵמְיָהוּ אֶל כָּל הַשָּׂרִים וְאֶל כָּל הָעָם לֵאמֹר ה' שְׁלַחְנִי לְהַנְּבִיא אֶל הַבֵּית הַזֶּה וְאֶל הָעִיר הַזֹּאת אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם. וְעַתָּה הִיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעֲלָלֵיכֶם וְשָׁמְעוּ בְּקוֹל ה' אֶ-לֵהֵיכֶם וַיִּנְחַם ה' אֶל הַרְעָה אֲשֶׁר דִּבַּר עֲלֵיכֶם. וְאֲנִי הִנְנִי בְיָדְכֶם עֹשׂוֹ לִי כְּטוֹב וְכִיִּשֹׁר בְּעֵינֵיכֶם. אֲךָ יָדַע תִּדְעוּ כִּי אִם מִמַּתִּים אֲתָם אֲתִי כִּי דָם נָקִי אֲתָם נִתְּנִים עֲלֵיכֶם וְאֶל הָעִיר הַזֹּאת וְאֶל יְשֻׁבָיָהּ כִּי בְּאִמַת שְׁלַחְנִי ה' עֲלֵיכֶם לְדַבֵּר בְּאָזְנֵיכֶם אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים וְכָל הָעָם אֶל הַכֹּהֲנִים וְאֶל הַנְּבִיאִים אִין לְאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפַּט מוֹת כִּי בְּשֵׁם ה' אֶ-לֵהִינּוּ דְבַר אֱלֹהֵינוּ. וַיִּקְמוּ אֲנָשִׁים מִזְקֵנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמְרוּ אֶל כָּל קַהֲל הָעָם לֵאמֹר. מִיכָּה הַמּוֹרְשָׁתִי הָיָה נָבֵא בִימֵי חֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיֹּאמְרוּ אֶל כָּל עַם יְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' צַב-אוֹת צִיוֹן שְׂדֵה תִחָרַשׁ וִירוּשָׁלַיִם עֵיִים תִּהְיֶה וְהָר הַבֵּית לְבָמוֹת יַעַר. הַהֲמַת הִמַּתְהוּ חֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְכָל יְהוּדָה הֲלֹא יָרָא אֶת ה' וַיַּחַל אֶת פִּנֵּי ה' וַיִּנְחַם ה' אֶל הַרְעָה אֲשֶׁר דִּבַּר עֲלֵיהֶם וַאֲנַחְנוּ עוֹשִׂים רָעָה גְדוּלָה עַל נַפְשׁוֹתֵינוּ.

וְגַם אִישׁ אִישׁ מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם ה' אוֹרְיָהוּ בֶן שְׁמַעְיָהוּ מִקְרִית הַיַּעֲרִים וַיִּנְבֵּא עַל הָעִיר הַזֹּאת וְעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת כְּכָל דְּבָרֵי יְרֵמְיָהוּ. וַיִּשְׁמַע הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים וְכָל גְּבוּרָיו וְכָל הַשָּׂרִים אֶת דְּבָרָיו וַיִּבְקַשׁ הַמֶּלֶךְ הַמִּיתוֹ וַיִּשְׁמַע אוֹרְיָהוּ וַיָּרָא וַיִּבְרַח וַיָּבֵא מִצְרַיִם. וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים אֲנָשִׁים מִצְרַיִם אֶת אֶלְנָתָן בֶּן עַכְבּוֹר וְאֲנָשִׁים אֹתוֹ אֶל מִצְרַיִם. וַיּוֹצִיאוּ אֶת אוֹרְיָהוּ מִמִּצְרַיִם וַיָּבֵאוּ אֶל הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים וַיַּפְּחוּ בְּחֻרְבַּת וַיִּשְׁלַךְ אֶת נְבִלָתוֹ אֶל קְבָרֵי בְנֵי הָעָם. אֲךָ יָד אֲחִיקָם בֶּן שָׁפָן הִתְּהָ אֶת יְרַמְיָהוּ לְבַלְתֵּי תַת אֹתוֹ בְּיַד הָעָם לְהַמִּיתוֹ.

(ירמיהו ל"ו).
עוֹדוֹת אַחֲרַת לִיחֲסוֹ שֶׁל יְהוֹיָקִים לְדַבְרֵי הַנְּבִיאִים וְלַהֲתַנְכַּלּוֹתוֹ לָהֶם מוֹבַאת בִּירְמִיָּהוּ ל"ו:

שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּהִיכַל ה' כְּאֲשֶׁר דָּבַר ה'. וְהִגְלָה אֶת כָּל יְרוּשָׁלַם וְאֶת כָּל הַשָּׂרִים וְאֶת כָּל גְּבוּרֵי הַחֵיל עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים גּוֹלָה וְכָל הַחֶרֶשׁ וְהַמְסַגֵּר לֹא נִשְׁאָר זֹלַת דְּלַת עִם הָאָרֶץ. וַיִּגַּל אֶת יְהוֹיָכִן בְּבֵלְהָ וְאֶת אִם הַמֶּלֶךְ וְאֶת נְשֵׁי הַמֶּלֶךְ וְאֶת סְרִיסָיו וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ הוֹלִיךְ גּוֹלָה מִירוּשָׁלַם בְּבֵלְהָ. וְאֶת כָּל אֲנָשֵׁי הַחֵיל שִׁבְעַת אֲלָפִים וְהַחֶרֶשׁ וְהַמְסַגֵּר אֶלֶף הַפֶּל גְּבוּרִים עָשִׂי מִלְחָמָה וַיְבִיאֵם מֶלֶךְ בָּבֶל גּוֹלָה בְּבֵלְהָ. וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת מַתְנִיָה דָדוּ תַחְתָּיו וַיֹּסֵב אֶת שְׁמוֹ צְדַקְיָהוּ (מל"ב כ"ה, ה-ז).

יחד עם יהויכין גולים גם אוצרות בית ה' ובית המלך וכלי בית ה' והשרים, גיבורי החיל, החרש והמסגר: מארץ יהודה אובדת השכבה החברתית השלטת, המאיון העליון; ומן המקדש, שחזו סר כבר בימי מנשה, גולה עתה גם הדרו הגשמי, תוך הדגשה כי בכך בטל מפעלו של שלמה. במקום יהויכין ממליך נבוכדנאצר את דודו מתניה ומסב את שמו (כדרך שעשה פרעה נכה בשעתו) לצדקיהו – אחרון מלכי יהודה:

בְּנֵי עֲשָׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צְדַקְיָהוּ בְּמַלְכוֹ וְאַחַת עֲשָׂרָה שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ חַמוּטַל בַּת יִרְמְיָהוּ מִלְּבָנָה. וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים. כִּי עַל אִף ה' הִיָּתָה בִּירוּשָׁלַם וּבִיהוּדָה עַד הִשְׁלַכּוּ אֹתָם מֵעַל פְּנֵיו וַיִּמְרֹד צְדַקְיָהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל.

וַיְהִי בְשָׁנַת הַתְּשִׁיעִית לְמַלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְכָל חֵילוֹ עַל יְרוּשָׁלַם וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דֵּיֶק סָבִיב. וַתְּבֹא הָעִיר בְּמִצּוֹר עַד עֲשָׂתֵי עֲשָׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ צְדַקְיָהוּ. בַּתְּשַׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיִּחְזַק הָרַעֲב בְּעִיר וְלֹא הָיָה לָחֶם לָעַם הָאָרֶץ. וַתִּבְקַע הָעִיר וְכָל אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה הִלְיָהוּ דָרָךְ שַׁעַר בֵּין הַחַמְתִּים אֲשֶׁר עַל גֹּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל הָעִיר סָבִיב וַיִּלְךְ דָּרָךְ הָעָרְבָה. וַיִּרְדְּפוּ חֵיל כַּשְׂדִּים אַחַר הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁגּוּ אֹתוֹ בְּעָרְבוֹת יַרְחוֹ וְכָל חֵילוֹ נִפְצָו מֵעַלְיוֹ. וַיִּתְּפְשׂוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלּוּ אֹתוֹ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל רַבְלָתָה וַיִּדְבְּרוּ אֹתוֹ מִשְׁפָּט. וְאֶת בְּנֵי צְדַקְיָהוּ שִׁחְטוּ לְעֵינָיו וְאֶת עֵינֵי צְדַקְיָהוּ עֹר וַיֹּאסְרוּהוּ בַּנְּחֻשְׁתִּים וַיְבִאֵהוּ בָבֶל.

ובחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הָיָה שְׁנַת תְּשַׁע עֲשָׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים עֲבַד מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם. וַיִּשְׂרַף אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל בְּתֵי יְרוּשָׁלַם וְאֶת כָּל בֵּית גְּדוֹל שָׂרָף בָּאֵשׁ. וְאֶת חוֹמַת יְרוּשָׁלַם סָבִיב נִתְּצוּ כָּל חֵיל כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר רַב טַבָּחִים. וְאֶת יֵתֵר הָעַם הַנִּשְׂאָרִים בְּעִיר וְאֶת הַנְּפִלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ עַל הַמֶּלֶךְ בָּבֶל וְאֶת יֵתֵר הַהֶמּוֹן הִגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים. וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ הִשְׁאִיר רַב טַבָּחִים לְכַרְמִים וּלְיַגְבִּים. וְאֶת עַמּוּדֵי הַנְּחֻשְׁתִּים אֲשֶׁר בֵּית ה' וְאֶת הַמְּכֹנּוֹת וְאֶת יָם הַנְּחֻשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּבֵית ה' שִׁבְרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ אֶת נְחֻשְׁתָם בְּבֵלְהָ. וְאֶת הַסִּירֹת וְאֶת הַיַּעֲצִים וְאֶת הַמְּזֻמְרוֹת וְאֶת הַכְּפּוֹת וְאֶת כָּל כְּלֵי הַנְּחֻשְׁתִּים אֲשֶׁר יִשְׂרָתוּ בָם לָקְחוּ. וְאֶת הַמַּחְתּוֹת וְאֶת הַמְּזַרְקוֹת אֲשֶׁר זָהָב וְאֲשֶׁר כֶּסֶף כֶּסֶף לָקַח רַב טַבָּחִים. הַעַמּוּדִים שְׁנַיִם הֵימָּה הָאֶחָד וְהַמְּכֹנּוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית ה' לֹא הָיָה מִשְׁקָל לַנְּחֻשְׁתִּים כָּל הַכְּלִים הָאֵלֶּה. שְׁמֹנֶה עֲשָׂרֵה אִמָּה קוֹמַת הַעַמּוּד הָאֶחָד וְכַתְּרָת עָלָיו נְחֻשְׁתִּים וְקוֹמַת הַכְּתָרָת שְׁלֹשׁ אִמָּוֹת וּשְׁבָכָה וְרִמְנִים עַל

יהויקים, לעומת זאת, ממשיכה עבודת בית ה' להתנהל במקביל לכל התועבות, ולא זו בלבד, אלא שהעם גם רואה במקדש ובקרבתו מעין 'תעודת ביטוח' מפני תשלום המחיר הכבד על חטאיהם:

אֶל תִּבְטְחוּ לָכֶם אֶל דְּבַרֵי הַשֶּׁקֶר לֵאמֹר הִיכַל ה' הִיכַל ה' הִיכַל ה' הִנֵּה אַתֶּם בְּטָחִים לָכֶם עַל דְּבַרֵי הַשֶּׁקֶר לְבַלְתִּי הוֹעִיל. הִגְבַּר רִצְחֹן וְנֶאֱפָף וְהִשְׁבַּע לְשֶׁקֶר וְקִטֵּר לְבַעַל וְהִלָּךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעַתֶּם, וּבְאַתֶּם וְעַמְדַתְּם לִפְנֵי הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו וְאַמְרַתֶּם נְצַלְנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת אֶת כָּל הַתּוֹעֲבוֹת הָאֵלֶּה! הַמְעַרְתֶּם פְּרָצִים הִנֵּה הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם גַּם אֲנֹכִי הִנֵּה רְאִיתִי נְאֻם ה'!

מנשה נטל מן המקדש את חיותו ונשמתו, אבל הביטוי המלא לכך בא בימי יהויקים. ממעשה בעל תוכן פנימי רוחני ודתי הפכה עבודת המקדש והקרבתו למעשה חיצוני בעל אופי טכני-מגוי, שעצם עשייתו נתפסת כמגנה על עושיו, בלא שום צורך במחויבות דתית או מוסרית. גם קיום המקדש והגנתו על ישראל נתפסים כדברים מובנים מאליהם, שאינם נתונים לשינוי – כפי שמעידה תגובת העם, הכוהנים והנביאים על נבואת ירמיהו בפרק כ"ו. תחושת הביטחון הזו ב"היכל ה'" ובנצחיותו הפכה לערך עליון, שלא התחשב במאזן הכוחות הצבאי והמדיני בין יהודה ושכנותיה מחד גיסא ובהתנהגות העם מאידך גיסא⁵ ולא בכדי משווה הנביא את החורבן הצפוי לירושלים לחורבן שילה, שנבע אף הוא מאמונה עיוורת וביטחון מוחלט בכוחו של ארון הברית, תוך ניתוק גמור מכל מחויבות מוסרית או דתית ועל רקע מעשיהם החמורים של חפני ופינחס בני עלי במשכן (ראה שמ"א ב'ד').

ג. גלות יהויכין, ימי צדקיהו וחורבן הבית

כפי שראינו, במהלך ימי יהויקים שקע כוחה של מצרים באזור ובמקומה חדרו אליו הכשדים. כדודו יהואחז מולך גם יהויכין בן יהויקים שלושה חודשים בלבד, עד שהוא נאסר ומוגלה בידי מלך זר – זאת הפעם נבוכדנאצר מלך בבל:

בְּנֵי שְׁמֹנֶה עֲשָׂרָה שָׁנָה יְהוֹיָכִין בְּמַלְכוֹ וְשִׁלְשָׁה חֳדָשִׁים מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ נְחֻשְׁתָּא בַת אֶלְנָתָן מִירוּשָׁלַם. וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו. בָּעַת הַהִיא עָלוּ עֲבָדֵי נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וַתְּבֹא הָעִיר בְּמִצּוֹר. וַיָּבֹא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַל הָעִיר וַעֲבָדֵיו צָרִים עָלֶיהָ. וַיִּצְאָ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְאִמּוֹ וְעַבְדָּיו וְשָׂרָיו וְסְרִיסָיו וַיִּקַּח אֹתוֹ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּשָׁנַת שְׁמֹנֶה לְמַלְכוֹ. וַיּוֹצֵא מִשָּׁם אֶת כָּל אוֹצְרוֹת בֵּית ה' וְאוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּקְצַץ אֶת כָּל כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה

5 על עצמתה של תחושה זו תלמד העובדה שהיא חלחלה כנראה גם לאומות העולם, כעדות הכתוב במגילת איכה: "לא האמינו מלכי ארץ כל ישיבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים" (איכה ד', יב). ייתכן כי הביטחון הגמור בנצחיות המקדש מבוסס, בין היתר, על נבואת ישעיהו במצור סנחריב "וגוֹתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעַן וּלְמַעַן דוֹד עַבְדִּי" (ישעיהו ל"ז, לה). העומדת לכאורה בניגוד חזיתי לנבואות ירמיהו בפרקים ז', י"ט וכ"ו על חורבן העיר והמקדש, כמו גם לדרישתו להיכנע לבבל, המהווה כשלעצמה נסיגה גדולה בהשוואה לתקופת חזקיהו הן בהיבט הלאומי הן בהיבט האמוני. ואכמ"ל.

את מלכה ואת שריה ויבא אותם אליו בבגלה. ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית ויבא אתו בגלה ואת אילי הארץ לקח. להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא לשמר את בריתו לעמדה. וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב – היצלח?! הימלט העשה אלה, והפר ברית ונמלט!

חי אני נאם א-דני א-להים אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר את בריתו אתו בתוך בגל ימות. ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפף סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות. ויזה אלה להפר ברית והנה נתן ידו וכל אלה עשה – לא ימלט!

לכן זה אמר א-דני א-להים חי אני אם לא אלתו אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו. ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי והביאותיהו בגלה ונשפטתי אתו שם מעלו אשר מעל בי. ואת כל מברחיו בכל אנפיו בחרב פלו והנשארים לכל רוח פרשו וידעתם כי אני ה' דברתי (יחזקאל ל"ז, יא-כא).

גילוי עריות ושפיכות דמים

ביטויים של גילוי עריות ושפיכות דמים פזורים בכמה מקומות בספר יחזקאל (ראה למשל ל"ג, כו), ולא נפרט כאן את כולם. בסיום חלק זה נביא את הנבואה בפרק כ"ב, המונה חטאים רבים של יהודה תוך שימת דגש מיוחד על שפיכות דמים. דומה גם שאין זה מקרה כי בשתיים מנבואותיו הקשות ביותר – בפרק ט"ז ובפרק כ"ג (שלא בכדי נסמך לנבואת החורבן שנאמרה ביום הטלת המצור על העיר (פרק כ"ד)) – בוחר הנביא לבקר את בגידת המלך והעם בקב"ה ואת להיטותם אחר תרבויות זרות ותועבותיהן כדימויי זנות בוטים ביותר.

עבודה זרה וסילוק שכינה

גם לחטאי העבודה הזרה באותה עת מתייחס יחזקאל בהרחבה, ונביא כאן רק שתיים מהתייחסויות אלו. בפרק ו' מתאר הנביא את חורבן העבודה הזרה הנפוצה בכל ישראל:

ויהי דבר ה' אלי לאמר. בן אדם שים פניך אל הרי ישראל והנבא אליהם. ואמרת הרי ישראל שמעו דבר א-דני א-להים זה אמר א-דני א-להים להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות הנני אני מביא עליכם חרב ואבדתי במותיכם. ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמניכם והפלתו חלליכם לפני גלוליכם. ונתתי את פגרי בני ישראל לפני גלוליהם וזריתי את עצמותיכם סביבות מזבחותיכם. בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם ונמחו מעשׂיכם (יחזקאל ו', א-ו).

פרקים ח'-ל"א מהווים נבואה אחת, שבה נישא הנביא במראה הנבואה ירושלימה וחוזר בתועבות הנעשות במקדש, בהכנות להענשת העיר ובסילוק השכינה. וכך מתארת נבואה זו את העבודה הזרה המתרחשת במקדש עצמו:

ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני ותפל עלי שם יד

הפתרת סביב הפל נחשת וכאלה לעמוד השני על השבכה.

ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה ואת שלשת שמרי הסף. ומן העיר לקח סריס אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה וחמשה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו בעיר ואת הספר שר הצבא המצבא את עם הארץ וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר. ויקח אתם נבזרין רב טבחים וילך אתם על מלך בגל רבלתה. ויד אתם מלך בגל וימיתם ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו (מל"ב ל"ד, יח - כ"ה, כא).

גם בתיאור זה מדגיש הכתוב את חורבן מפעלו של שלמה, הגם שהשם שלמה עצמו אינו נזכר בו: התיאור המפורט של כלי בית ה' שלקח מלך בבל שלל אינו יכול שלא להזכיר את סיפור עשייתם בראשית הספר (מל"א ז).

בספר דברי הימים תיאור החורבן תמציתי הרבה יותר, אך הוא מדגיש היטב את משמעותם הרוחנית של חטאי הדורות האחרונים שחיו בפני הבית הראשון:

בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם. ויעש הרע בעיני ה' א-להיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה'. וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו בא-להים ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל ה' א-להי ישראל. גם כל שרי ההלנים והעם הרבו למעל מעל לכל תעבות הגוים ויטמאו את בית ה' אשר הקדיש בירושלם. וישלח ה' א-להי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו. ויהיו מלעבים במלאכי הא-להים ובזים דבריו ומתעתעים בנבאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא. ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על בחור ובתולה זקן ושש הפל נתן בידו. וכל כלי בית הא-להים הגדלים והקטנים ואצרות בית ה' ואצרות המלך ושריו הפל הביא בגל. וישרפו את בית הא-להים וינתצו את חומת ירושלם וכל ארמנותיה שרפו באש וכל כלי מחמדה להשחית. ויגל השארית מן החרב אל בגל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלך מלכות פרס. למלאות דבר ה' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה (דה"ב ל"ו, יא-כא).

חטא המרידה בבבל

אחד הנביאים המרכזיים באותה תקופה הוא יחזקאל, החי בקרב גלות יהויכין שבבבל ומתנבא משם על חטאות ירושלים ועל החורבן הקרב ומוראותיו. בנבואותיו שבים ומוזכרים כל החטאים שראינו בימי קודמיו של צדקיהו, שעליהם נוסף חטא חדש: המרידה בנבוכדנאצר, שהעם ממאן להקשיב לאזהרותיו של ירמיהו מפניה (ראה למשל ירמיהו כ"א, כ"ז-כ"ט, ל"ז), ויחזקאל מתייחס אליה בחומרה רבה ורואה בה הפרת ברית וחילול ה':

ויהי דבר ה' אלי לאמר. אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה אמר הנה בא מלך בגל ירושלם ויקח

חוסר צדק ועברות אחרות שבין אדם לחבר

מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים. ויִדְרְכוּ אֶת לְשׁוֹנֵם קִשְׁתָּם שֶׁקֶר וְלֹא לְאִמּוֹנָה גָּבְרוּ בְּאֶרֶץ כִּי מִרְעָה אֶל רְעָה יֵצְאוּ וְאֵתִי לֹא יִדְעוּ נְאֻם ה' אִישׁ מִרְעָהוּ הִשְׁמְרוּ וְעַל כָּל אֶחָד תִּבְטְחוּ כִּי כָל אֶחָד עֵקֹב יֵעֲקֹב וְכָל רֵעַ רֵכִיל יִהְלֹךְ. וְאִישׁ בְּרַעְיוֹ יִהְתָּלוּ וְאָמַת לֹא יִדְבְּרוּ לְמִדּוֹ לְשׁוֹנֵם דִּבֶּר שֶׁקֶר הָעוֹה נִלְאוּ. שִׁבְתֶּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּמִרְמָה מֵאֲנִי דַעַת אוֹתִי נְאֻם ה'. לִכֵּן כֹּה אָמַר ה' צָבָ-אוֹת הַנְּנִי צוֹרֶפֶס וּבְחִנְתִּים כִּי אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בֵּת עַמִּי. חָץ שְׁחוֹט לְשׁוֹנֵם מִרְמָה דִּבֶּר בְּפִיו שְׁלוֹם אֶת רַעְיוֹ וְדִבֶּר וּבִקְרָבוֹ יִשִּׁים אֲרָבוֹ. הֲעַל אֵלֶּה לֹא אֶפְקֹד בְּסֵם נְאֻם ה' אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר כִּזָּה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי (ירמיהו ט', א-ח).

ובמקדש ראשון לא הוה ביה שנאת חנם? והכתיב 'מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספק אל ירד' (יחזקאל כ"א, יז), ואמר רבי אלעזר: אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה, ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם! ההיא בנשיאי ישראל הואי, דכתיב 'זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי' [היא בכל נשיאי ישראל] (שם) (יומא ט ע"ב).

אף כי בנבואת ירמיהו המצוטטת לעיל אין מצוין שנאמרה בימי צדקיהו, דומה שהשקר, המרמה, התכנונות, שנאת החינם והרכילות והלשון הרע המתוארים בה, הגדולים עד כדי הצדקת החורבן, תואמים היטב את דברי חז"ל במסכת יומא⁶ ואת דברי יחזקאל, ומסתבר שנבעו מגלות האליטה השלטונית עם יהויכין מחד ומחולשת שלטונו של צדקיהו מאידך⁷ – מציאות שהקלה על חורשי רעה בלבבם להפיק את זממם.

דוגמה קשה למציאות החברתית והשלטונית העגומה באותה עת היא סוגיית שחרור העבדים וכיבושם מחדש:

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרו. לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש. וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו. וישבו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבשום לעבדים ולשפחות.

ויהי דבר ה' אל ירמיהו מאת ה' לאמר. כה אמר ה' א-להי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר. מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם. ותשבבו אתם היום

א-דני א-להים. ואראה והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זהר כעין החשמלה. וישלח תבנית יד ויקחני בציצית ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ורושלמה במראות א-להים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה. והנה שם כבוד א-להי ישראל כמראה אשר ראיתי בבקעה. ויאמר אלי בן אדם שא נא עניד דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה. ויאמר אלי בן אדם הראה אתה מה הם עשים תועבות גדלות אשר בית ישראל עשים פה לרחקה מעל מקדשי ועוד תשוב תראה תועבות גדלות.

ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חר אחד בקיר. ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד. ויאמר אלי בא וראה את התועבות הרעות אשר הם עשים פה. ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקק וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב. ושבעים איש מזקני בית ישראל ויאזניהו בן שפן עמד בתוכם עמדים לפניהם ואיש מקטרותו בידו ועתר ענו הקטרות עלה. ויאמר אלי הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בחדרי משכיתו כי אמרים אין ה' ראה אתנו עזב ה' את הארץ. ויאמר אלי עוד תשוב תראה תועבות גדלות אשר המה עשים. ויבא אתי אל פתח שער בית ה' אשר אל הצפונה והנה שם הנשים ישבות מבכות את התמוז.

ויאמר אלי הראית בן אדם עוד תשוב תראה תועבות גדלות מאלה. ויבא אתי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחיתם קדמה לשמש. ויאמר אלי הראית בן אדם הנקל לבית יהודה מעשות את התועבות אשר עשו פה כי מלאו את הארץ חמס וישבו להכעיסני והנם שלחים את הזמורה אל אפם. וגם אני אעשה בחמה לא תחוס עיני ולא אחמל וקראו באזני קול גדול ולא אשמע אותם (יחזקאל ח').

בדומה למה שמצאנו אצל מנשה ויהויקים, גם כאן מתאר הנביא עבודה זרה רבה ומגוונת, אלא שכאן נעשה הדבר במקדש עצמו! ותוצאת הדבר היא השלמתו של תהליך סילוק השכינה שהחל בימי עוזיהו והמשיך בימי מנשה:

וכבוד א-להי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית... וירמו הכרובים... ויצא כבוד ה' מעל מפתן הבית ויעמד על הכרובים. וישאו הכרובים את כנפיהם וירמו מן הארץ לעיני בצאתם והאופנים לעמתם ויעמד פתח שער בית ה' הקדמוני וכבוד א-להי ישראל עליהם מלמעלה...

וישאו הכרובים את כנפיהם והאופנים לעמתם וכבוד א-להי ישראל עליהם מלמעלה. ויעל כבוד ה' מעל תוף העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר

(שם ט', ג; י', טו-יט; י"א, כב-כג).

6 אמנם הדברים שם מתייחסים להנהגה, אך אין ספק שהתנהגות הנשיאים לחלה לעם והשפיעה עליו.

7 על חולשתו של צדקיהו ניתן ללמוד מירמיהו ל"ז-ל"ח, שם נפגש צדקיהו עם ירמיהו בסתר ופועל להצלתו בדרכים נפתלות בגלל חששו מפני שריו, העוינים את הנביא.

וַיֹּאמֶר אֵלַי עוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיהוָה גָּדוֹל בְּמַאד מְאֹד
וּתְמַלֵּא הָאָרֶץ דָּמִים וְהֵעִיר מִלְּאָה מִטָּה כִּי אָמְרוּ עֲזַב ה'
אֶת הָאָרֶץ וְאִין ה' רָאָה (שם ט, ט).

וביאר רד"ק שם:

ואף על פי שהיו בהם שאר עברות, העונש הגדול הוא
בעבור החמס, כי לא יעמוד שום ישוב בחמס, והמבול
בא בעבור החמס.

מתוך אותה נבואה אנו גם למדים שהתנהגות זו נבעה מן
התחושה (שבאה כנראה בעקבות גלות יהויכין וחדירת
הבבלים לארץ) כי "עזב ה' את הארץ", וממילא בטלה כל
מחויבות מוסרית ודתית שהיא.

בפרק כ"ב מתאר יחזקאל סדרה מגוונת ונרחבת של חטאים
בכל התחומים שבהם עסקנו ובכל שכבות העם, מראשיו ועד
עם הארץ. מלבד העובדה שהוא מתאר את התועבות בשנים
האחרונות לפני החורבן – קרי, בימי צדקיהו – מהווה פרק זה,
בחומרתו ובהיקפו, מעין סיכום לתמונה הקשה שציירנו בשני
השיעורים האחרונים, ועל כן נביאנו במלואו:

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. וְאַתָּה בֶן אָדָם הַתְּשֻׁפֵט הַתְּשֻׁפֵט
אֶת עִיר הַדְּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֶת כָּל תּוֹעֲבוֹתֶיהָ. וְאָמַרְתָּ
כֹּה אָמַר אֱ-דְנִי א-לֵהִים עִיר שְׁפָכַת דָּם בְּתוֹכָהּ לְבוֹא
עִתָּה וְעִשְׂתָּה גְלוּלִים עָלֶיהָ לְטִמְאָה. בְּדַמְךָ אֲשֶׁר שְׁפַכְתָּ
אֲשַׁמְתָּ וּבְגִלּוּלֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ טִמְאַתָּ וּתְקַרְבִּי יִמְדָּךְ
וּתְבוֹא עַד שְׁנוֹתֶיךָ עַל כֵּן נִתְּתִיךָ חֲרָפָה לְגוֹיִם וְקָלְסָה
לְכָל הָאֲרָצוֹת. הַקְּרֹבוֹת וְהַרְחָקוֹת מִמְּךָ יִתְקַלְּסוּ בְךָ
טִמְאַת הַשָּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה. הִנֵּה נִשְׂיָא יִשְׂרָאֵל אִישׁ
לְזַרְעוֹ הֵיוּ בְךָ לְמַעַן שִׁפְךָ דָּם. אַב וְאִם הִקְלוּ בְךָ לַגֵּר
עָשׂוּ בְעֵשֶׂק בְּתוֹכְךָ יְתוֹם וְאִלְמָנָה הוֹנוּ בְךָ. קִדְּשִׁי בְּזִית
וְאֶת שַׁבְּתֵי חִלְלָתָ. אֲנִישֵׁי רִכִּיל הֵיוּ בְךָ לְמַעַן שִׁפְךָ דָּם
וְאֵל הַהָרִים אָכְלוּ בְךָ זֶמְהָ עָשׂוּ בְּתוֹכְךָ. עָרוֹת אַב גָּלָה
בְךָ טִמְאַת הַנְּדָה עָנוּ בְךָ. וְאִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ רָעָהוּ עָשָׂה
תּוֹעֲבָה וְאִישׁ אֶת כְּלָתוֹ טִמְא בְּזִמָּה וְאִישׁ אֶת אָחִתּוֹ בַּת
אָבִיו עָנָה בְךָ. שָׁחַד לְקַחוּ בְךָ לְמַעַן שִׁפְךָ דָּם נֶשֶׁךְ
וּתְרִבִּית לְקַחַת וּתְבַצְעִי רַעִיר בְּעֵשֶׂק וְאִתִּי שִׁכַחְתָּ נְאֻם
אֱ-דְנִי א-לֵהִים. וְהִנֵּה הַכִּיִּתִי כִּפִּי אֵל בַּצֶּעַךְ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ
וְעַל דַּמְךָ אֲשֶׁר הֵיוּ בְּתוֹכְךָ. הִיעָמַד לְבָבְךָ אִם תִּחְזַקְנָה
יְדֶיךָ לִימִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתְךָ אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי וְעִשִׂיתָ.
וְהַפִּיצוֹתִי אוֹתְךָ בְּגוֹיִם וְזָרִיתִיךָ בְּאֲרָצוֹת וְהִתְמַתִּי
טִמְאַתְךָ מִמְּךָ. וְנִחַלְתָּ בְךָ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיַדְעַתָּ כִּי אֲנִי ה'.
וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן אָדָם הֵיוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל
לְסִיג כָּלָם נְחֻשֶׁת וּבְדִיל וּבְרָזָל וְעוֹפְרַת בְּתוֹךְ כּוֹר סָגִים
כְּסָף הֵיוּ. לָכֵן כֹּה אָמַר אֱ-דְנִי א-לֵהִים יַעַן הָיִיתָ כָּלְכֶם
לְסָגִים לָכֵן הִנְנִי קֹבֵץ אֶתְכֶם אֶל תּוֹךְ יְרוּשָׁלַם. קִבְּצַת
כְּסָף וְנְחֻשֶׁת וּבְרָזָל וְעוֹפְרַת וּבְדִיל אֶל תּוֹךְ כּוֹר לְפַחַת
עָלִיו אֲשֶׁר לְהִנְתִּיךָ כֵּן אֶקְבֹּץ בְּאִפִּי וּבְחִמְתִּי וְהִנְחַתִּי
וְהִתְכַתִּי אֶתְכֶם. וְכִנְסִיתִי אֶתְכֶם וְנִפְחַתִּי עֲלֵיכֶם בְּאֵשׁ
עֲבַרְתִּי וְנִתְכַתֶּם בְּתוֹכָהּ. כִּהְתוּךָ כְּסָף בְּתוֹךְ כּוֹר כֵּן תִּתְכּוּ
בְּתוֹכָהּ וְיַדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' שְׁפַכְתִּי חִמְתִּי עֲלֵיכֶם.

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן אָדָם אָמַר לֵה אֶת אָרֶץ לֹא
מִטְהַרָה הִיא לֹא גִשְׁמָה בַּיּוֹם זָעַם. קִשֶׁר נְבִיאִיהָ בְּתוֹכָהּ
כְּאִרֵּי שׂוֹאֵג טָרֶף טָרֶף נֶפֶשׁ אָכְלוּ חֶסֶן וַיִּקְרַ וַיִּקְרוּ

וּתְעַשׂוּ אֶת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי לְקֹרָא דְרוֹר אִישׁ לְרַעְהוּ
וּתְכַרְתּוּ בְּרִית לְפָנַי אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו. וּתְשׁוּבוּ
וּתְחַלְלוּ אֶת שְׁמִי וּתְשׁוּבוּ אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת
שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר שִׁלַּחְתֶּם חֲפָשִׁים לְנַפְשָׁם וּתְכַבְּשׁוּ אֹתָם
לְהִיּוֹת לָכֶם לְעַבְדִּים וְלִשְׁפָחוֹת.

לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֲתֶם לֹא שִׁמַּעְתֶּם אֵלַי לְקֹרָא דְרוֹר אִישׁ
לְאַחִיו וְאִישׁ לְרַעְהוּ הִנְנִי קֹרָא לָכֶם דְרוֹר נְאֻם ה' אֶל
הַחֲרֵב אֶל הַדְּבַר וְאֶל הָרַעֵב וְנִתְתִי אֶתְכֶם לְזַעְוָה לְכָל
מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. וְנִתְתִי אֶת הָאֲנָשִׁים הַעֲבָרִים אֶת בְּרִיתִי
אֲשֶׁר לֹא הִקִּימוּ אֶת דְּבַרֵּי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנַי הִעֲגֵל
אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְשׁוֹנִים וַיַּעֲבְרוּ בֵּין בְּתָרְיוֹ. שְׂרִי הַיְהוּדָה וְשְׂרִי
יְרוּשָׁלַם הַסָּרְסִים וְהַכְּהֻנִּים וְכָל עַם הָאָרֶץ הַעֲבָרִים בֵּין
בְּתָרִי הִעֲגֵל. וְנִתְתִי אוֹתָם בְּיַד אִיבֵיהֶם וּבְיַד מִבְּקָשֵׁי
נַפְשָׁם וְהִיתָה נְבִלְתָם לְמֵאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבְּהֵמַת
הָאָרֶץ. וְאֶת צִדְקֵיהֶם מְלֶךְ יְהוּדָה וְאֶת שְׂרָיו אֶתֶן בְּיַד
אִיבֵיהֶם וּבְיַד מִבְּקָשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מְלֶךְ בְּבֶל הָעֵלִים
מֵעֲלֵיכֶם. הִנְנִי מְצוּהָ נְאֻם ה' וְהִשְׁבַּתִּים אֶל הָעִיר הַזֹּאת
וְנִלְחַמוּ עָלֶיהָ וּלְכַדְוָה וְשִׂרְפָה בְּאֵשׁ וְאֶת עַרְי הַיְהוּדָה אֶתֶן
שְׁמָמָה מֵאִין יֵשֵׁב (יְרַמְיָהוּ ל"ד, ח-כב).

המונחים חמס ועושק מופיעים בספר יחזקאל בכמה מקומות,
למשל:

הַחֲמָס קָם לְמִטָּה רָשַׁע לֹא מֵהֶם וְלֹא מֵהַמוֹנִם וְלֹא
מֵהַמָּהֵם וְלֹא נָה בְּהֶם... עָשָׂה הַרְתוֹק כִּי הָאָרֶץ מְלֵאָה
מִשְׁפָּט דָּמִים וְהֵעִיר מְלֵאָה חֲמָס (יחזקאל ז', יא, כג).

עַם הָאָרֶץ עֲשָׂקוּ עֲשָׂק וּגְזָלוּ וְגָזְלוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ וְאֶת
הַגֵּר עֲשָׂקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט (שם כ"ב, כט).

אותו מוטיב חוזר גם בנבואות ירמיהו מאותה תקופה:

בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר ה' דִּינוּ לְבַקֵּר מִשְׁפָּט וְהִצִּילוּ גְזוֹל מִיַּד
עוֹשֵׂק (ירמיהו כ"א, יב).

כה רב היה הרשע, עד שבפרק ט"ז משווה יחזקאל את
ירושלים לסדום ומציג את חטאיה כחמורים יותר, ובכמה
מקומות הוא קובע כי החמס הוא הגורם לחורבן:

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן אָדָם לְחַמְךָ בְּרַעַשׁ תֹּאכַל
וּמִימֶיךָ בְּרָגְזָה וּבְדָאָה תִשָּׂתָה. וְאָמַרְתָּ אֶל עַם הָאָרֶץ
כֹּה אָמַר אֱ-דְנִי א-לֵהִים לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם אֶל אֲדַמְתָּ
יִשְׂרָאֵל לְחָמָם בְּדָאָה יֹאכְלוּ וּמִימֵיהֶם בְּשִׁמְמוֹן יִשְׁתּוּ
לְמַעַן תִּשָּׂם אֲרָצָה מְמֵלָא מִחֲמָס כָּל הַיֹּשְׁבִים בָּהּ.
וְהָעָרִים הַנּוֹשְׁבוֹת תִּחְרַבְנָה וְהָאָרֶץ שְׁמָמָה תִּהְיֶה
וְיַדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' (יחזקאל כ"ב, יז-כ).

גם הנבואה בפרק ח', שבה צופה הנביא בעבודה הזרה הנעשית
במקדש עצמו, תולה בסופו של דבר את החורבן דווקא בחמס:

וַיֹּאמֶר אֵלַי הָרְאִיתָ בֶּן אָדָם הַנִּקְלָ לְבֵית יְהוּדָה מַעֲשׂוֹת
אֶת הַתּוֹעֲבוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ פֹה כִּי מְלָאוּ אֶת הָאָרֶץ חֲמָס
וַיִּשְׁבוּ לְהַכְעִיסֵנִי וְהִנֵּם שִׁלְחִים אֶת הַזְּמוּרָה אֶל אִפְסָם.
וְגַם אֲנִי אֲעֹשֶׂה בְּחִמָּה לֹא תַחֲסוּ עֵינַי וְלֹא אַחְמַל וְקִרְאוּ
בְּאֲזְנֵי קוֹל גְּדוֹל וְלֹא אֲשַׁמַּע אוֹתָם (שם ח', יז-יח).

ובהמשך אותה נבואה:

המולך המאוסה – מעידות על השפעתן הרעה של תרבויות הסביבה מצד אחד, ועל ההתעלמות ההולכת וגוברת של עם ישראל מן הקב"ה ומן הקשר עמו, על הדרישות שהוא מכתב.

ועם כל זאת, הנבואה המפורשת הראשונה על חורבן הבית – נבואת מיכה – נאמרה דווקא בימי חזקיהו, שבהם לא היו עבודה זרה, לא גילוי עריות ולא שפיכות דמים. הרקע לנבואה זו היה השחיתות שפשטה בכל מערכות השלטון, ומכאן ואילך בולט העדר הצדק גם בימי הרשע הקשים ביותר (ימי מנשה, יהויקים וצדקיהו) כגורם מרכזי לחורבן (ומה עוד שבמקרים רבים יש קשר בין עבודה זרה ובין שחיתות מוסרית בין אדם לחברו). חלון הצדק התבטא בכל רובדי מערכות היחסים בין אדם לחברו, מן המלכים והשרים ועד פשוטי העם, וכלל בצע, חמס, גנבה, שקר, לשון הרע ורכילות, שנאת חנם, והביטוי הקיצוני ביותר – שפיכות דמי נקיים. הצדק הוא יסוד מלכותו של הקב"ה בעולמו, והעדרו מונע את המשך גילוי מלכותו והשראת שכינתו בביתו.

הנבואות המפורשות על החורבן ממשיכות בימי מנשה ותולדות בו את הפורענות; בימי מנשה כבה 'נשמת המקדש', ותהליך סילוק השכינה בעיצומו. גם תשובתו של מנשה לא הצליחה לשנות באופן מהותי את המציאות בעם ולקרוע את רוע הגזרה, כפי שמדגישים הנביאים לא רק בימיו אלא גם בימי יאשיהו – שלמרות תשובתו האדירה והמופלאה, דווקא בימיו נגזר הארון, המבטא יותר מכול את השראת השכינה בעולם.

יהויקים חוזר על מעשי מנשה בהבדל יסודי אחד: במקביל לכל התועבות מתמידה עבודת המקדש. קיום המקדש נתפס בעיני העם בתקופה זו כמעין 'תעודת ביטוח' לנוכחות ה' בעולם, ותחושה זו הופכת את עבודת המקדש למעשה טכני-אוטומטי, הפוטר את האדם ואת הממלכה מכל מחויבות מוסרית ודתית.

חותמים את התקופה ימי צדקיהו, על מכלול תחלואיהם ותועבותיהם הדוחקים את רגלי השכינה מתוך הבנה כי "עזב ה' את הארץ": תחושה של ייאוש מנוכחות הא-ל, המאפשרת כביכול למלך ולממלכה לפעול כאוות נפשם בכל התחומים.

סילוק שכינה מן העיר והמקדש, שהשלמתו מתוארת בספר יחזקאל, הנו, אם כן, פועל יוצא של תהליכים מורכבים וכוללים, שראשיתם כבר בימי שלמה ואחריתם בסוף ימי הבית.

* * *

בשיעורים הבאים נעבור בע"ה לעסוק בימי שיבת ציון.

אֶלְמִנּוּתִיהָ הָרַבּוּ בְּתוֹכָהּ. כִּהְיִיהָ חֲמָסוּ תוֹרְתֵי וַיְחַלְלוּ קִדְשֵׁי בֵּין קִדְשׁ לְחַל לֹא הִבְדִּילוּ וּבֵין הַטְּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ וּמִשְׁבֹּתוֹתַי הֶעֱלִימוּ עֵינֵיהֶם וְאָחַל בְּתוֹכֶם. שְׂרִיה בְּקִרְבָּהּ כְּזָבָאִים טְרָפִי טְרָף לְשִׁפְךָ דָּם לֹא בָדַד נְפֹשׁוֹת לְמַעַן בָּצַע בָּצַע. וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תְּפֹל חֲזִים שְׂוֹא וְקִסְמִים לָהֶם כְּזָב אֲמָרִים כֹּה אָמַר אֲ-דְנִי אֱ-לֹהִים וְהִ' לֹא דָבַר. עִם הָאָרֶץ עֲשֵׂקוּ עֲשֵׂקוּ וְגִזְלוּ וְגִזְלוּ וְעִנִּי וְאֲבִיוֹן הוֹנֵו וְאֵת הַגֵּר עֲשֵׂקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט. וְאֲבַקֵּשׁ מֵהֶם אִישׁ גֵּדֵר גֵּדֵר וְעֵמֵד בְּפֶרֶץ לְפָנַי בְּעַד הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שְׁחַתְתָּהּ וְלֹא מִצָּאתַי. וְאֲשַׁפֵּף עֲלֵיהֶם זַעְמִי בְּאֵשׁ עֲבָרְתֵי כְּלִיתִים דְּרָכָם בְּרֵאשֵׁם נִתְתִּי נֶאֱמַר אֲ-דְנִי אֱ-לֹהִים

(יחזקאל כ"ב).

ד. סיכום

בשני השיעורים האחרונים ניסינו לסקור בתמצית את הגורמים העיקריים לחורבן.

ראינו את תפקידו המרכזי של המלך ושל מדיניותו ודוגמתו האישית בעיצוב פני הממלכה, כפי שמדגימים חזקיהו ויאשיהו בפועלם הגדול להשבת יהודה לדרך ה' למרות הקשיים הרבים שעמדו בפניהם. מצד שני ראינו את מגבלותיו של המלך אל מול ההשפעה המכרעת של גורמים אחרים: שרים, נושאי משרות, אנשי הצר, ומעל לכול – נורמות שנהגו בעם. לא תמיד הצליח המלך לשנות מן השורש דפוסי התנהגות שרווחו לפניו, ולא תמיד יכול להתמודד בהצלחה עם גורמים בעלי כוח בממלכה; ויעידו על כך ימי מנשה בן חזקיהו וימי יהויקים בן יאשיהו מחד גיסא, והשפעותיהם הרעות של שבנא (בימי חזקיהו) ושל שרי צדקיהו מאידך גיסא.

בעיה הניצבת באופן מתמיד ברקע של מלכות בית דוד היא הבנת גבולות הסמכות, העצמה והשלטון של מלכות בשר ודם ביחס למלכות ה'. עניין זה מהווה מפתח להתנהגות המלך בכל התחומים, ובפרט במערכת היחסים שלו עם המקדש והכהונה מחד גיסא, ועם הנבואה, המייצגת את דבר ה', מאידך גיסא. יחס מעוות כלפי סמכויות אלו הנו אחד הביטויים הבולטים לתחושות גאווה וביטחון מופרז של המלך ולטשטוש הגבולות בין מלכותו לבין מלכות ה'. כפי שראינו, טשטוש זה החל כבר בראשית ימי הבית, בימי שלמה, והוא הלך והחריף עם הזמן, החל בשימוש באוצרות בית ה', עבור בכניסת המלך להיכל להקטיר קטורת, וכלה בהצבת עבודה זרה בבית ה' ובהריגת כוהן ונביא במקדש. הווה אומר: בתחילה מנע טשטוש גבולות זה ממלכים צדיקים להיות עבדי ה' בשלמות, ולבסוף היווה את הבסיס להשחתה מוחלטת של הממלכה והמקדש.

קו ישיר מחבר בין המלכים הרשעים של המחצית השנייה של ימי הבית – אחז, מנשה, יהויקים, יהויכין וצדקיהו – שהתועבות החמורות המשותפות לימיהם כוללות את העברות החמורות ביותר: עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים ועברות חמורות אחרות בין אדם לחברו.

העבודה הזרה כללה מגוון רחב ביותר של תופעות, והתקיימה לפעמים גם במקדש עצמו, כתחליף לעבודת ה'. אף לגילוי העריות ולשפיכות הדמים היו ביטויים רבים ומגוונים. שלוש העברות החמורות הללו – שכולן, דרך אגב, נקבצו בעבודת

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ו
עורך: בעז קלוש

בית המדרש הווירטואלי שליד ישיבת הר עציון
אתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
אתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דואל: office@etzion.org.il
